

INDOEUROOPPALAISET AJOT — KREIKKALAINEN VIRITYS

Raimo Anttila *Greek and Indo-European etymology in action. Proto-Indo-European *ag̑-. Current Issues in Linguistic Theory 200.* Amsterdam: John Benjamins 2000. ISBN 90-272-3707-7.

Raimo Anttilan 60-vuotiskronikassaan Esa Itkonen (1995) toteaa Anttilan epätavallisen monipuolisen tuotannon toisiinsa limittyviksi painopistealueiksi indoeuropeistiikan, historiallisesti ja semioottisesti sävyttyneen yleisen kielitieteen, analogian puolustamisen tämän käsitteen erilaisia uudelleen keksimisiä vastaan, hahmolingvistiikan (esim. kenttä morfologia), etymologian, filologian ja lingvistiikan (hermeneuttisen) tieteenfilosofian sekä uuninrakentamisen. Kaikki nämä ainesosat ovat mukana Anttilan uusimmassa kirjassa, jopa viimeksi mainittu, sillä ilman rakentajan hyveitä ei kunnan etymologioita synny. Tämän professori Eeva Uotilan muistolle

omistetun teoksen synnytyks on ollut pitkä ja epäilemättä tuskallinenkin. Tuloksena on useita erinomaisesti visioituja ja voimallisesti perusteltuja etymologisia ratkaisuja tiettyihin antiikin kreikan leksikologian ikuisiin murheenkryyneihin. Silloinkin, kun ’etymologiset avaimet käteen’ -periaate jää tutkijamme ponnisteluista huolimatta toteutumatta, positiivisena antina on melkoinen raivaus- ja selvitystyö, jonka turvin on entistä helpompi yrittää edetä. Kirjan parissa lienee kuitenkin varsin toivotonta viihtyä ilman jonkinlaista indoeuropeistista koulutusta. Tällaisesta eruditista osattomaksi jäänyt tai jättäytynyt saattaa kokea teoksen ärsyttävänkin snobbailevana, onhan siinä

kreikka kreikkana, ja muutenkin uuskielitaidotomien paapominen puuttuu lähes täysin: saksa, ranska, italia ja espanja ovat saksaa, ranskaa, italiaa ja espanjaa; kyrillisiä kirjaimia ja devanāgarīa ei sentään käytetä. Tekstin höysteenä on antilamaista alluusiota, ironiaa ja leikkittelyä. Itse pidän siitä kovasti, mutta olen kuullut päinvastaisiakin mielipiteitä. *De gustibus non est disputandum*.

Yhdeksän tekstiluvun lisäksi teos koostuu 19-sivuisesta täsmäbibliografiasta, asiaindeksistä sekä käsiteltyjen sanojen kieli-kohtaisesta luettelosta. Johdantoluku avaa neljä näkökulmaa teokseen: *Aineisto*-luku (s. 1–8) luonnehtii kantaindoeuroopan **aǵ-* 'ajaa' -juuren perussemantiikkaa: 'ajaminen' on sitä, että ulkoinen voima liikuttaa objektia »takaapäin»; kyse on siis ennenmin liikkeelle työntämisestä kuin vetämisestä. Kyseinen juuri on kontrastissa sellaisten juurten kanssa kuin **sāg-* 'johtaa (edestäpäin)', mutta historian saatossa se on myös saattanut osittain korvautua muilla juurilla (esim. **g^when-* 'iskeä' balttilaisissa ja slaavilaisissa kielissä). Osuva esimerkki on kantagermaanin **drīb-*. Itse asiassa germaaninen (engl.) *drift* on kantaindoeuroopan 'ajamisen' täydellinen paralleeli. *Teoria*-luvussa (s. 8–13) asiat ovat tietysti oikein, mutta esitys olisi mielellään saanut olla lukijaa vähemmän yliarvioiva. Indoeuropeistit ovat hyviä käsityöläisiä, mutta harva kyyennee eksploikimaan tieteenfilosofiselta ja metodologiselta kannalta, mitä itse asiassa on tekemässä. Anttilan mukaan kirjan aiheena on *pattern explanation* (s. 12). Tämän yhteiskuntatieteiden filosofiasta (Diesing 1971) enemmän tai vähemmän tutun termin on kielitieteeseen lanseerannut Esa Itkonen (1983: 35–38). *Pattern explanation* esittää, miten tutkimuskohteen eri osaset koheroivat ja siis täten tulevat ymmärrettäviksi suhteessa laajempaan systeemiin, joka kuitenkin ei ole osasiaan ylei-

sempi tai abstraktimpi. Kyseessä on siis sekä holistinen (tai synteettinen) esitys että perin juurin filologinen lähestymistapa. Selitysosa on historiallinen ja narratiivinen: *pattern explanation* on tavallaan kertomuskaavaan asettamista. Kyseessä on samalla voimakkaan monitieteinen malli ihmistieteiden tiedonhankintaprosessista (*patterns of discovery*). Olisi ollut syytä käsitellä tätä aihepiiriä ja siihen liittyvää rikasta terminologiaa laajemmin ja ennen kaikkea järjestelmällisemmin. *Käytäntö*-luvussa (s. 13–15) käsitellään teoksen esitystapaan vaikuttaneita ratkaisuja ja näiden syitä, varsinkin sitä, ettei kaikkien indoeuropeistien tunteimia yleislähteitä (kuten eri kielten etymologisia sanakirjoja ja historiallisia kielioppeja) ole mainittu kirjallisuusluettelossa. Tätä »säästeliäisyyttä» Anttila ei malta olla perustelematta hieman ironisella metsänsäästöargumentilla (s. 13). Lisäksi hän sanoo, varsin osuvasti ja tietysti obsoleettia englanninkielistä ilmaisuja käyttäen, pöyhivänsä höyhenpatjaa, eikä sellaisessa toimessa kysytä, mistä mikin höyhen on peräisin. Tekijän ratkaisu on linjassa teoksen vaativuuden kanssa: ei se yleislähteitä todellakaan kaipaa, joka tämän teoksen kanssa on seurustellakseen. Uusilla etymologioillaan Anttila katsoo tuovansa lisää höyheniä: »I provide the feathers — you bring the tar» (s. 15). *Henkilökohtaista*-luku (s. 15–17) antaa hauskoja välähdyksiä teoksen syntyhistoriaan (näitä on pitkin kirjaa) sekä kiitoksia avulialle kollegoille.

Luvut 2–7 ovat omistetut koko joukolle kreikkalaisia *ag*-alkuisia sanoja, joilta varsin runsaasta tutkimuskirjallisuudesta huolimatta yhä puuttuu uskottava etymologia. Erityisen mielenkiintoiseksi tämän joukon tekee se, että monet ovat tärkeitä varsinkin antiikin Kreikan kulttuurille. Yksinkertaisinta olisi johtaa kaikki *ag*-alkuiset sanat kantaie. **aǵ-* 'ajaa' -juuresta. Yksittäisten sanojen kohdalla tällainen helposti

johtaa semanttisiin ongelmiin, joita ei enää nykyään ole tapana ratkaista sellaisella »filosoferaamisella», josta antiikin etymologiat ovat tulleet ansaitsemattomankin kuuluisiksi. Mutta Anttilan tehtävänasetteluun oikeastaan kuuluu mahdollisimman monen antiikin kreikan *ag*-alkuisen sanan etymologinen tarkastelu **ag*-juuren johdoksena. Tätä tarkoitusta varten Anttila valjastaa filologisen apparaatin, jota hän käyttää uutta semioosia tuottavalla otteella.

Anttila on tosiaankin tavattoman oikeassa siinä kiteytyksessään, että teoksen aiheena on *pattern explanation*. Hänen vahvuutensa on siinä, että — taitavan morfologisen analyysin lisäksi — hän kykenee upottamaan käsittelemänsä sanat mielenkiintoiseen ja filologisesti varsin perusteltuun kertomuskaavaan: Ainakin esihomeerisessa — ilmeisesti jo kantaindoeurooppalaisessa — kulttuurissa kisat ja kilpailut (>ajot) sekä niihin liittyvä aristokraattinen sankaruus olivat olennainen osa yhteisöllisiä uskonnollisia menoja. Tässä yhteydessä yhteisöllinen ja uskonnollinen ovat käytännössä sama asia. Käytetyt kielikuvat heijastavat sellaista puolinomadista vaihetta, jossa talous rakentui olennaisesti karjankasvatukselle ajamisineen [**ag*-] ja paimentamisineen [**pā*-]. Runsain evidenssi on saatavissa antiikin kreikasta — siitä kirjan nimi — joka välittömimmin heijastelee esikreikkalaista, käytännössä esihomeerista, kulttuuripiiriä. Esikreikkalainen kulttuuri ei tietenkään syntynyt tyhjästä, joten on luontevaa ajatella näiden piirteiden olevan kantaindoeurooppalaisen yhte(nä)iskulttuurin memeettisiä jälkiä, sikäli kuin muiden indoeurooppalaisten sukukielten tarjoama vertaileva todistusaineisto ei ole ainaakaan ristiriidassa kreikan tarjoaman tulkitun evidenssin kanssa. Anttilan tarjoamalla matkalla, jossa hän toimii ajajana ja lukija on pelkääjän paikalla, ilmenee, että esitetty lähtöteoria kantakulttuurin kilpai-

lullisesta luonteesta saa joltistakin sivustukea indoeurooppalaisista sukukielistä ja -kulttuureista (esim. McCone 1987).

Kaikki Anttilan etymologiat eivät ole tasaisen varmallalla pohjalla. Tämän hän rehellisesti itsekin myöntää, ja niinpä luvut onkin järjestetty lisääntyvän epävarmuuden mukaan. Tässä on nähtävissä tervehenkinen ’selvät tapaukset ensin’-periaate: Tutkimalla ensin kohtuullisen selvät tapaukset on ainakin periaatteessa mahdollista rakentaa perusta vähemmän ilmeisten tapausten ymmärtämiselle. Anttilan oman arvion mukaan luvut 2 (*Agón* and *aga*-; s. 18–56) ja 3 (*Agat^hós* and its relation to the games and culture; s. 57–78) ovat varsin tukevalta pohjalla, eivätkä luvut 4 (*Mégas*, *agapētós*, and *aganós*; s. 79–110) ja 5 (*Speaking-as-driving words*; s. 111–132) ole kovin hataria nekään, kun taas luvut 6 (*Aggression and sustenance: *ag-r* & **g^hhen*-; s. 133–170) ja 7 (*Ágamai* and its entourage; s. 171–196) eivät enää ole erityisen vakuuttavia. Tähän Anttilan itsetunnustukseen voi yhtyä sillä varauksella, että jo luku 5 ajautuu ulos lukujen 2–4 temaattisesta yhtenäisyydestä. En katso tarpeelliseksi käsitellä seikkaperäisesti enää teoksen loppulukuja, vaikka mielelläni myönnän niidenkin omalta osaltaan vievän kreikan sanastollista tutkimusta eteenpäin. Luku 8 (*Parallels from Baltic Finnic*; s. 197–256) tuo mukaan keskusteluun itämerensuomalaista aineistoa milloin typologisena paralleelina milloin kontaktilingvistisenä todistusaineistona. Loppuluvussa 9 (*Conclusion: lo(o)se ends*; s. 257–267) pohditaan ennen kaikkea juuri-käsitteen epistemologiaa ja metodologiaa.

Tutkimushistoriallisesti Anttilan teos ei suinkaan ole saanut alkuaan halusta väen vängällä etymologioida kaikki antiikin kreikan *ag*-alkuiset sanat. Vuonna 1971 huomattava indoeuropeisti Warren Cowgill, Anttilan opettaja Yalen yliopistossa 1962–

1965, esitti löytäneensä kreikasta uuden esimerkin kantaindoeuroopan heterokliittisestä *r/n*-taivutusvartalosta (esim. latinan *femur / femin-* 'reisi'; heitin *watar / weten-* 'vesi', jne.) tai oikeastaan sen juuritaivutteisesta alatyypistä, nimittäin substantiivin *agōn* 'kokoontuminen; kilpailu'. Cowgillin mukaan sana pohjautuu kreikan *ager-* 'kerätä' -juureen (**ager-y-ō* > *ageírō* 'kerään'), ja näin ollen itse substantiivin lähtömuoto olisi ollut **agōr* 'kerääntyminen'. Hänen ainoa selkeä argumenttinsa 'ajaa'-etymologiaa vastaan on se, että ihmisiä ei »ajeta» kokouksiin (Cowgill [1971]1979: 30). Tähän Anttila vastasi 1974 pitämässään Col-litz-luennossaan, että moraalinen velvoitus saattaa »ajaa» ihmisiä kokoontumisiin, joten ajamisen idea ei ole lainkaan mahdoton, kuten esimerkiksi sanskritin *sam-āja* 'kokous' yhteen ajamisena osoittaa.

Anttila asettuu todentamaan huolellisen morfologisen ja filologisen analyysin kautta sitä vanhaa intuitiota, että *agōn* on kantaie. 'ajamisen' juuren johdos. Hän käy sisään hermeneuttiseen kehään siitä huomiosta, että homeerisessa, siis käytännössä vanhimmassa, kreikassa *agōn* esiintyy vain yksikössä ja että varsin monet *-ōn*-loppuiset substantiivit osoittavat kollektiivista monikollisuutta: tällaisia ovat muun muassa ruumiinosat (esim. *boubōn* 'nivukset'), paikat (esim. *andrōn* 'miesten oleskelutila', *Marat^hōn* 'fenkolipaikka'), ajanjaksot (esim. *aiōn* 'elämänvaiheet'), juhlat jne.; sama pätee myös kilpailullisiin kokoontumisiin (vrt. suomen *ajot, kisat, kilpailut*).

Kollektiivisen monikollisuuden ajatus johtaa Anttilan liittämään *-ōn*-aineksen kantaindoeuroopan neutrisubstantiivien morfologiaan. Kaava — joka on lähes suoraan nähtävissä sanskritista — on seuraava:

yks. nom. **nom-ŋ* (> skt. *nāma* 'nimi')
 mon. nom. **nom-ōn* (> skt. *nāmā* 'nimet').

Kun tähän kaavaan sijoitetaan kreikan *k^heimōn* 'talvi', joka taipuu saman kaavan mukaan kuin *agōn*, saadaan etymologinen selitys »rinnakkaisanalle» *k^heīma* 'talvisää, pakkanen'. Vaikka nämä sanat ovat historiallisessa kreikassa eriytyneet eri paradigmoihiin (ja lisäksi *k^heimōn* on vaihtanut sukunsa maskuliiniksi), ne ovatkin esikreikalaisessa ja siis esihistoriallisessa kielitilassa kuuluneet yhteen ja samaan taivutusparadigmaan, jossa *k^heimōn* oli neutrin monikko 'talvisää', siis talvi pakkassäiden kokonaisuutena. Tämä sanapari on diagnostinen sikäli, että se osoittaa seuraavan etymologisen yhtälön mahdolliseksi:

$$k^heimōn : k^heīma = agōn : X,$$

jossa *X* = **ága*. Seuraavaksi Anttila ryhtyykin ajamaan takaa esikreikan **ága*-substantiivin merkitystä ja historiallisia heijastumia.

Jos *agōn* oli alkuaan 'ajot', kontekstuaalisesti 'hevosajot, -kilpailut (hautajaisten yhteydessä)' — myös muinaisintialaisissa ja kelttiläisissä kognateissa korostuvat hevoset — niin mikä oli vastaavan yksiköllisen substantiivin **ága* merkitys? Tätä substantiivivia ei historiallisesta kreikasta löydy, mutta löytyypä sen kieliopillistuma, nimittäin arkaainen vahvennusprefiksi *aga-* (esim. *agaklutós* 'erittäin kuuluisa'). *Pattern explanation* on tässä kunniaasaan. Tämä on Anttilan teoksen ehkä tärkein ja vakuuttavin tulos, sillä vasta nyt meillä on järkeenkäypä ja luonteva etymologinen yhteys *aga*-prefiksille. Vallitseva selitys on ollut se, että *aga-* on *mega* 'suuri' -adjectiivin katoaste tai muu redusoituma (< **mga* tms.). Syystä kyllä kreikan uusimmat etymologiset sanakirjat ovat sen hylänneet (Frisk: »wenig erfreulich»; Chantraine: »guère satisfaisante»), mutta toisaalta parempaakaan ei ole ollut antaa tilalle. Nyt on

Anttilan löytämän **ága* (< **ag-ŋ*)-sub-

stantiivin kontekstion, minimaalinen systeemimerkitys on tietysti 'ajo'. Näin ollen esimerkiksi *agaklutós* oli alkuaan **ága klutós* 'ajokuuluisa', siis kuuluisa (kilpa)ajon suhteen — **ága* on tässä niin sanottu *accusativus respectus*, suhteen akkusatiivi. Koska (hevos)ajojen tilanne oli kilpailullinen, **ága* tuli tarkoittamaan myös kilpailua. Tätä merkitystä ilmeisesti heijastelee erisnimi *Agamémnōn* — parhaiten tunnettu tämäniminen henkilö lienee kreikkalaisten ylipäällikkö Troijan sodassa — jonka Anttila tulkitsee kilpailua, kampaailua kestäväksi.

Itse asiassa **ága* oli varsin polyseeminen substantiivi. Anttilan mukaan kyseisen substantiivin osuvin semanttinen vastine on germaaninen (engl.) *drift*, johon sisältyy sekä moninaisia ajamisen vivahteita (*a drive*) että kokoon ajamisen tuloksia (*a drove*). Jälkimmäinen merkitysalue on todettavissa erisnimessä *Agamédē*, jonka Anttila sinänsä vakuuttavasti tulkitsee omasta sosiaalisesta yksiköstään huolehtivaksi. Substantiivi **ága* oli siis myös 'lauma; ryhmä; sosiaalinen yksikkö'. Esihistoriallisena taustana on karjanpaimentamiseen liittyvä termistö: eläinlaumaan viittaavia termejä on luontevasti käytetty myös ihmisryhmistä puhuttaessa. Tähän ei vielä ole mitään huomauttamista, mutta jonkin verran ongelmalliseksi Anttilan esitys tulee, kun hän toisaalta rinnastaa substantiivit **ága* ja *oikos*, ja toisaalta substantiivit **ága* ja (esim.) Spartan *agélā*. Näissä rinnastuksissa on ainakin sen verran aukkoja täytettävänä, että vähintäänkin olisi toivonut tekijältä vähemmän rönsyilevää esitystä. Joka tapauksessa *agélā* (Attikan kreikassa *agélē*) tarkoittaa ennen kaikkea karja- tai sikalaumaa (vrt. engl. *drove*), mutta nimenomaan Spartassa se tarkoitti juuri sellaista perheen ja järjestyneen yhteiskunnan ulkopuolella olevaa nuorisojoukkoa, johon Anttila viittaa Kim McConen artikkelin (1987) pohjal-

ta termillä **kórwoi* 'taistelijuouret' (s. 48) ja sivua myöhemmin termillä *eirēn* (tai *eirén*). Mainittakoon myös, että Spartassa tällaisia nuorisojoukkoja pidettiin hevoslaumana — eikä susilaumana (vrt. s. 50; McCone 1987) — joka kesytettiin *agōgē* («talutusjuhlat») -nimisessä siirtymäriittisä (ks. Bremmer 1994: 44). On ongelmallista luonnehtia **ága* / *agélā* -tyyppistä sosiaalista yksikköä *oikos*-yksikön kokoiseksi tai tapaiseksi, sillä antiikin kreikan *oikos* (kuten latinan *familia*) oli sellainen perheentapainen yksikkö, johon kuuluivat aviopuolisoiden ja lasten lisäksi myös orjat ja muut tuotannon tekijät (maa, karja, karjasuojat jne.). Anttilan tavattoman rikkas sisältöinen semanttinen rekonstruktio olisi suuresti hyötynyt hieman pedagogisemmasta otteesta. Homeerinen ja esihomeerinen yhteisöllisyys on ollut jatkuvan keskustelun aiheena (ks. esim. Patterson 1998 ja Haubold 2000, jota Anttila ei ymmärrettävistä syistä voinut ottaa huomioon), mutta varsinaisena ongelmana tässä ei kuitenkaan ole relevantin tai ajantasaisen tutkimuskirjallisuuden puute, vaan pikemminkin jossain määrin oppinuttakin lukijaa yliarvioiva asenne.

Mainittakoon vielä erikseen Anttilan voimallinen yritys (s. 49–54) rekonstruoida kreikan *eri*-vahennusprefiksi ja *éris* 'riita' -substantiivi sekä edellä mainittu *eirén* 'nuorisojoukko' **ága* / *agón* -etymologian paralleeliksi. Kyseessä on ennemminkin keskustelun avaus kuin sen lopetus.

Kaiken kaikkiaan edellä käsittelemäni 2. luku on Anttilan ajatusrakennelman ovi, avain ja sarana. Siitä myös kirjan muut luvut saavat voimansa: niissä esitetyt etymologiat edellyttävät **ága* / *agón* -rekonstruktioita. Toisaalta tietysti kaikista luvuista yhdessä on tarkoitus kehkeytyä paleolingvistinen kertomus, jopa runoelma, kantaindoeurooppalaisesta 'ajamisen' juuresta.

Luku 3 on omistettu paljon käsitellylle

ja antiikin Kreikan kulttuurin kannalta tärkeälle *agathós* 'hyvä' -adjektiiville. Kreikassa on useita 'hyvä' -adjektiiveja, jotka eivät suinkaan ole synonyymejä keskenään. Huolellisen filologisen analyysin ja kommentoinnin jälkeen Anttila päätyy Adkinsin (1960) esittämään näkemykseen, jonka mukaan *agathós* viittasi yhteisölliseen hyvään. Metaetiikan termein luonnehdittuna oli kyse tietyssä mielessä kommunitaristisesta seurausetiikasta: se, mikä oli hyödyttäkseen omaa sosiaalista yksikköä (**ága*), oli siis *agathós* — hyvää. Sanomattakin on selvää, että tämä tulkinta on Anttilan kannalta otollinen, antaahan se suorastaan ilmaiseksi kyseisen adjektiivin alkuosan. Loppuosa (*-thós*) onkin ollut visaisempi analysoitava, kuten Anttila lähes henkilöhistoriallisessa tiedonkasvuselostuksessaan (s. 71–75) antaa ymmärtää. On tavallaan kohtalon ironiaa, että kolme arvostettua lingvistiä (Panagl, Poultney, Ruijgh) päätyi toisistaan riippumatta 1990-luvun alkupuoliskolla *-thós*-aineuksen ekvifinaaliseen analyysiin — ekvifinaalisuudesta enemmän tämän kirjoituksen lopussa — mutta meni yhtäläisellä yksimielisyydellä harhaan analysoidessaan *aga*-aineuksen jälleen kerran *mega*-adjektiivin katoasteeksi, vaikka kyseinen katoaste on täysin *ad hoc* eikä saa tukea filologisesti perustellusta semantiikasta. Anttilan rekonstruoima **agñ-d^hə-o-s* 'sosiaalista yksikköä tukeva (tai »tekevä«)' on sekä morfologisesti että semanttisesti kaikkia aiempia ehdotuksia monin verroin vakuuttavampi. Periaatteelliseksi ongelmaksii jää, voidaanko tällainen adjektiivi rekonstruoida kantaindoeurooppaan. Rekonstruktii **agñ-d^hə-o-s* (tai **agñ-d^hh₁-o-s* — Anttila ei tässä käytä laryngaalisiesitystä) ei oikeastaan väitä eikä edellytä sitä, mutta se on hyödyllinen esikreikan **aga-th-o-s*-analyysin tulkinnessa. Itse kaava on kuitenkin kantaindoeurooppalaista perua. On mitä ilmeisintä, että *-th*-aines palautuu kantaie.

**d^hē*-juuren katoasteeseen **d^hə-* (tai *d^hh₁-*), josta johdettiin adjektiivi *o*-tematisoinnilla. Juuren **d^hē*-laryngaaliteoreettinen esitys **d^heh₁-* on uralilaisenkin kielitieteen klassikkoja, onhan siitä jo 1950-luvulta lähtien johdettu suomen 'tekeminen'.

Luku 4 sisältää sekä uusia etymologioita että yleisempää taustoitusta. Pääaiheeksi kuitenkin nousee adjektiivin *agapētós* (tavanmukaisen leksikologian mukaan) 'rakas(tettu); toivottu' ympärille rakentuva etymologointi. Muotonsa puolesta tämä sana voisi olla verbin *agapáo* adjektiivijohdos, mutta ilmeisesti vain *agapētós* on esikreikkalaista kantaa ja kantaindoeurooppalaista mallia. Kyseessä on todellinen kulttuurisana, sillä latinalaisessa muodossaan *Agapetus* on ollut varsin suosittu erisnimi: tunnemme muun muassa pari tämännimistä paavia, ja ilmeisesti erisnimi *Armas* on vastaava käännöslaina. Kirjailijanimimerkki *Agapetus* (= Yrjö Soini) lienee edelleenkin jossain määrin tuttu nimiltään lähes sananlaskunomaisiksi tulleista romaaneistaan ja näytelmistään (*Aatamin puvussa ja vähän Eevankin, Kun on tunteet* jne.). Yksikään nykykreikkalaisia iskelmiä vähänkin kuunnellut ei ole voinut olla kiinnittämättä huomiota toistuviin *s'agapó* [*sayapó*] 'sua lemmin' -uikutuksiin. Rakastamisen merkitys liittyy jo varsin varhain antiikin kreikan *agapáo*-verbiin. Kristillisissä piireissä, esimerkiksi Uuden testamentin kreikassa, substantiivi *agápē* tuli sittemmin merkitsemään sellaista pyyteetöntä rakkautta, joka kertoo enemmän subjektin rakastavuudesta kuin objektin rakastettavuudesta. Jotkut pitävätkin tätä sanaa puhtaasti kristillisenä terminä, mutta sillä on kyllä sekulaarinen taustansa (ks. Ceresa-Castaldo 1951).

Vokalismitaan *agapētós* on joonialaisattikalainen variantti, jonka (esimerkiksi) doorilainen — ja historiallisesti aikaisempi — muoto oli **agapātós*, joka on helppo analysoitava: **agapā-tó-s*. Samoin verbi

agapāō on denominaalinen; sekin perustuu siis **agapā*-vartaloon. Juuri tämä vartalo on ollut vaikea etymologinen ongelma, johon on useinkin etsitty ratkaisua seemiläiseltä puolelta. Tällöin heprean sana *ahab* 'rakastaa' on katsottu lainanantajaksi, mutta Anttila osoittaa vakuuttavasti, että sikäli kuin on kyse lainautumisesta, ainakin suunta on väärä, sillä tämän vartalon indoeurooppalaiset jäljet ovat hyvin ilmeiset.

Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, kuinka **agapā*-vartalo olisi indoeurooppalaisittain analysoitava. Mielenkiintoisimmat ehdotukset tulevat Anttilalta ja Pinault'ltä (1991). Molemmat segmentoivat vartalon samalla lailla: /aga-pā-/. Sanskritista semanttisia paralleelleja etsien Pinault näkee *aga*-aineuksessa *mega*-adjektiivin katoasteen. Aiemmin on jo todettu, että tämä katoaste on *ad hoc*, koska sitä ei tarvita muuhun kuin *aga*-muodon generointiin. Tässä luvussa Anttila myös osoittaa, ettei *mega*-voi mitenkään semanttisesti tulla kyseeseen vanhimmassa kreikassa. Itse asiassa juuri **aga-pā*-vartalossa Anttilan semanttinen rekonstruktio osoittaa tehonsa, sillä sana **aḡn-* 'ajo' > (kontekstuaalisesti) 'lauma' > 'sosiaalinen yksikkö, viiteryhmä' sopii erityisen hyvin **pā-* (< **peh₂-*) 'kaita, suojella, vaalia' -juureen perustuvan verbin objektiksi.

Anttila haluaa nähdä **agapā*-vartaloissa kantasubstantiivin **aḡn-ph₂-ā* 'sosiaalisten (ryhmä)velvollisuuksien noudattaminen; ryhmäkoherenssin ylläpito', mutta kovin luontevasti tästä ei mielestäni päästä *agapāō*-verbiin, tuskin myöskään *agapētós*-adjektiiviin, vaikka Anttila viittaakin latinan *barbatus* 'parrakas' [*barba* 'parta']-tyyppiin. Sen sijaan saattaisi hyvinkin olla mahdollista nähdä jonkinlainen jatkumo Anttilan rekonstruoiman **aḡn-ph₂-ā* '(sankarin) »omasta laumastaan» huolehtiminen' ja kristillisen *agápē* '(Jumalan) »omasta laumastaan» huolehtiminen' -sanojen välil-

lä. Ero sekulaarisen ja kristillisen terminologian välillä ei siis olisi niin dramaattinen kuin yleensä ajatellaan (esim. Turner 1980: 262).

Pinault'n ansioksi on luettava se, että hän tuo valaisevan paralleelin, joka on helposti yhdistettävissä Anttilan vakuuttavaan *aga*-semantiikkaan. Pinault (1991: 214) nimittäin ehdottaa, että **agapā*-vartalon jälkiosa on sama kuin sanskritin *gopā-* 'suojelija; ylläpitäjä' < **g^wou-peh₂-* 'lehmipaimen'. Pinault on oikeammassa kuin luulee, sillä karjanajokontekstissa **g^wou-peh₂-s* ja **aḡn-peh₂-s* 'lauman kaitsija' suorittivat samoja tehtäviä. Tämän analyysin mukaan **agapā-* olisi suoraan juuresta muodostettu *nomen agentis* (-*peh₂-s*). Anttila (s. 83) hylkää tämän analyysin mielestäni varsin heppoisesti: kreikassa »sellaisiin juurisubstantiiveihin on hankalaa päästä käsiksi» [suomennos minun] — hankalaa tosin, muttei mahdotonta, kuten Pinault'n (1991: 215) siteeraamat **akrī-bā-s* 'huipulle nousija' ja **ores-stā-s* 'vuorella seisova' (vrt. *Oréstes*) osoittavat (myös Anttila s. 137). Näihin voitaisiin vielä lisätä *baribās* 'veneeseen astuja', *Pēlegōn* 'Kaukosynty' ja mahdollisesti jopa Theokritoksen *Bellerophōn* 'Belleroksen surmaaja'. Muutoinkin juuriagentti on ilmeinen indoeurooppalainen kaava, mutta Anttila esittää, ettei tämä oletus ole ehdottoman välttämätön **agapā*-tapauksessa. Eihän se ole, muttei ole liioin pakottavaa syytä luopua juuriagenttioletuksesta, varsinkaan kun Pinault'n siteeraama sanskritin verbi *gopāyāti* 'hän suojelee, vaalii, ylläpitää' (< * 'hän »lehmipaimentaa») on varsin tarkka *agapāō* 'suojelen, vaalin' (< »laumapaimennan») -verbin merkitysvastine.

Yllä oleva on vain pieni detalji laajemmassa kokonaisuudessa. Kaikkiaan Anttilan merkitysanalyysi — jonka mukaan *agapētós* on 'of concern to the family' ja 'needed by the *oikos*' — on varsin vakuut-

tava. Esimerkkinä olkoot Homeroksen Odysseian 2. kirjan säkeet 363–366, jossa Odysseuksen ainoan pojan Telemakhoksen imettäjää sanoo huolestuneena:

Típte dé toi, p^hle téknon, eni p^hresi toúto nóēma / épleto? Pēi d' ethéleis iénai pollēn epì gaían / moínos eōn agapētós? Ho d' óleto tēlót^hi patrēs / diogenēs Oduseüs allognótōi eni démōi.

Mist', oma kultani, moinen on tullut päähäsi tuuma? / Miksikä maailmaan meilt' aiot lähteä kauas, / *armahin, ainoin*? Kotimaasta jo kaukana kuollut / outojen ihmisien seass' on Zeussynty Odysseus.
(Otto Manninen)

Mannisen käännös on ihailtavan tarkka, varsinkin kun ottaa huomioon erinomaisesti soljuvan heksametrin. Mutta säkeen 365 »armahin, ainoin» on yhtä mitäänsanomatton kuin Pinault'n (1991: 203) siteeraama Jaccottet'n käännös »notre seul trésor». Tällä tavallahan *agapētós* on kuitenkin teksteissä tapana kääntää. Anttilan etymologiaan sisältyvä semantiikka mahdollistaa paljon rikkaamman ja hyvin luontevan tulkinnan: »olethan ainokaisena (*moínos eōn*) perheen silmäterä (*agapētós*)» — varsinkin kun Odysseuksenkin uskottiin kuolleen vierailta mailla.

Luvusta 5 lähtien teoksen luonne muuttuu etymologisesta kehyskertomuksesta »vanhanaikaiseksi» sanastotutkimukseksi à la Buttman ([1764–1829] 1825) ja Bechtel ([1855–1924] 1914) ja tilannekontekstiksi tulee metsästäjä- ja keräilijäkulttuuri yleensä. Tavallaan punainen lanka katoaa, mutta tunnelma säilyy jatkossakin tiheänä. Taitavasti filologiaa ja morfologiaa yhdistäen Anttila esittää rohkeitakin, mutta samalla myös terveen (itse)kriittisiä mahdollisuuksia johtaa **ag*-juuresta sekä sen paradigmaattisista (ablaut) ja syntagmaattisista (juurilisäkkeet; esim. **ag*-y-) varianteista monia uskottavaa etymologiaa vailla ole-

via, paitsi kreikkalaisia myös itämerensuomalaisia ja balttilaisia sanoja.

Luvun 5 väittäjä on, että sopivassa kontekstissa myös puhuminen ja sanominen on eräänlaista ajamista. Itse asiassa latinan *prodigium* 'enne' < **prod-ag*-on »julki ajamista». Anttila osoittaa, miten helppo on kontekstuaalisessa tulkinnassa sekoittaa ilmiön esiintyminen ja siitä puhuminen enteenä. Tässä luvussa otetaan kantaa kahteen kiistelyyn homeerisen kreikan sanomisen verbimuotoon, nimittäin *ê* 'hän sanoi' ja *ánōga* 'käsken'. Edellisen Anttila johtaa kantamuodosta **e-ag-t*, mikä tarkoittaa sitä, että hän tulkitsee muodon imperfektiksi, jonka morfologinen eksponentti — Matthews'n (1991: 175) termiä käyttäakseni — on niin sanottu *e*-augmentti. Anttila kuitenkin myöntää, että on muitakin analyyssimahdollisuuksia. Muoto *ánōga* puolestaan on Anttilan mukaan prefiksillinen (*ana*, *an* 'ylöspäin; esiin') perfektivartalo, joka kreikassa muodostettiin *Ce*-reduplikaatiolla, jossa *C* on juurikonsonantin kopio. Laryngaalisitys **h₁e-h₁og-a* säilyttää edellä olevan sääntöformuloinnin sisältämän yleistyksen, mutta mikään ei tietenkään estä »kreikkalaisempaa» *(*an*-)*e-og-a* 'olen esiin (*ana*) ajaneena, tuoneena, suoltaneena' -esitystä. Ajaminen on tässä siis sanojen kuultavaksi suoltamista, mikä hyvin sopii ajamisen semantiikkaan. Anttila perustelee näkemyksensä tapansa mukaan massiivisella todistusaineistolla, parallelismeilla ja kontekstualisaatioilla. Monipolvista todisteluista huolimatta esiin tulee »vain» erilaisia perusteltuja mahdollisuuksia.

Seuraavat luvut 6 ja 7 ovat vieläkin ankarampaa risusavottoa — etymologioinnin keräilytaloutta tämäkin. Luvussa 5 käsiteltiin myös laajenteista juurta **ag*-y- (> latinan **ayyō* > *aiō* 'myönnän'). Luvussa 6 käsitellään laajenteelliseen **ag-r*-juureen/vartaloon perustuvia sanamuodosteita (kr.

agrós 'maaseutu' [vrt. latinan *ager* 'pelto']; *ágra* 'metsästys; riista, »ajinki» (s. 142); *agréō* 'otan kiinni'; *ageíró* 'kerään, »ajelustan»'). Anttila puolustaa näkemystä, jonka mukaan näitä sanoja yhdistää ajamisen (kontekstuaalinen) semantiikka (kuviot s. 138 ja 156). Luvussa käsitellään lisäksi **ag*-juuren korvautumista kvasisuppletiivisella **g*^w*hen*- 'iskeä' -juurella baltoslaavisissa. Anttila huomauttaa myös, että varsinkin kivistäisessä konseptissa elämä ja rikkaudet olivat sama asia. Tämänkaltaisen substanssitalous jatkui Kreikassa ja muuallakin pitkään (Chanotis 1999: 210). Lukua 7 Anttila itse luonnehtii kummuiseksi höyhenpatjaksi. Aivan ilmeisesti kreikan *ágē* 'ihmetys; kateus' ja *ágamai* 'ihailen; olen nyreissäni' ovat **ag*-juuren johdoksia, mutta morfologinen mekanismi jää väkisininkin luonnosmaiseksi. Kaava puuttuu. Samaa semanttiseen kenttään kuuluu epäilemättä myös *ágos* 'pelonsekainen kunnioitus, syyllisydentunne', joka on esikreikkasessa sekoittunut *hag*- 'pyhä' -ainekseen (esim. *hágios* 'pyhä'). Verbi *hagízō* 'pyhittää' voisi hyvin olla substantiivin *ágos* johdos. Yksi mahdollisuus olisi rekonstruoida **hágos* > *ágos*, mutta Anttila on taipuvainen katsomaan tämän substantiivin mieluummin **ag*-juuren johdokseksi, vaikkei hän myöhempää kontaminaatiota kielläkään. Lisäryytinä on vielä kolme etymologioimatonta kreikan sanaa, jotka Anttila haluaa etymologoida samaan semanttiseen kenttään muiden luvussa 7 käsiteltyjen sanojen kanssa, nimittäin *agauós* 'ihailtava', '*ágē*:ta synnyttävä', *agállō* 'nostan kunniaan' ja *aganaktéō* 'kiehun vihasta'. Hieno yhteenveto on sivun 195 taulukossa. Toiveenaan Anttila esittää, että luvussa suoritettu höyhenten pölytys on toisten käsissä johtaakseen uusiin ja tuoreisiin positioihin.

Anttilan teos on indoeurooppalaisittain — ja ennen kaikkea kreikkalaisittain — tärkeän **ag*-juuren kontekstuaalisten mer-

kitysten selvitys. Tästä näkökulmasta teoksen luku 8 itämerensuomalaisine paralleleleinen saattaa vaikuttaa nurkkakuntalaiselta. Toisaalta tässä luvussa ja muuallakin teoksessa tarjotut itämerensuomen ja suomen (murre)paralleelit ovat vähintäänkin mielenkiintoisia, jos kohta paralleelien metodologinen status olisi ansainnut oman käsittelynsä. Joka tapauksessa Anttila ottaa kantaa tässä luvussa muutamiin etymologialtaan kiistelyihin itämerensuomalaisiin sanoihin. Aluksi tosin esitellään Suomen murteiden sanakirjan *ajaa*-hakusanan moninainen polysemia, minkä jälkeen lukija perehdytetään suomen verbien johtomorfologian monipuolisuuksiin. Ajamisen erilaisen merkitysaspektien kehittäessä huomio kiinnittyy kiitettävää paneutumista osoittavaan alalukuun »Sexual drive» (s. 203–208), jossa liettuan *ožys* 'pukki' yhdistetään sanskritin *ajā* 'pukki' -sanaan, joka puolestaan on ainakin etymologisesti osa sanskritin *ajā* 'ajaja' -sanan polysemiaa. Anttilan mukaan länsi- ja muidenkin maiden seksitabut ovat estäneet päätelemästä, että pukiksi kutsuttu eläin oli kantaindоеurooppalaisten silmissä seksuaalisesti aktiivinen »ajelustaja»; mitään erillistä homonymista **ag*-juurta ei siis ole tarpeen asettaa. Tarvitsee todellakin vain vilkaista aiemmin esitettyjä mitäänsanomattomia semanttisia rekonstruktioita huomatakseen, että Anttila on ainakin diagnosoissaan aivan oikeassa. Omaakin argumentointiaan ehkä hieman vesittäen Anttila esittää: »One of the universal laws of semantic change is that all basic verbs easily end up with the meaning 'fuck'» (s. 206). Tämä semanttinen universaali voitaneen edelleen työstää yleistävämmäksi toteamukseksi, että sanottu »laki» pätee kaikkeen perussanastoon ja että se lisäksi toimii molempiin suuntiin: Jenkkin mies yritti epätoivoisesti panna vanhaa ajokkiaan käyntiin. Myötätuntoiselle naapurilleen mies sitten valittamaan: »Fuck,

this fucking fuck won't fuck!» (Kuulin tämän lauseen 1995, jolloin päätin vielä joskus käyttää sitä tieteellisessä tekstissä.) Merkitys tietysti aukeaa parhaiten kontekstissa.

Anttila on aiemminkin ottanut kantaa suomen *akita* 'hoivata, hillitä, pitää kurissa' -verbiin yhdistäen sen etymologisesti *äkätä* 'hoksata, huomata' -verbiin. SSA I (1992) s.v. *akita* ei mainitse mitään tästä ehdotuksesta, vaan jättää sanan etymologioimatta, mutta SSA III (2001) s.v. *äkätä* mainitsee Anttilan ehdotuksen yhtenä mahdollisuutena. Ehkä hieman yllättäen Anttila erottaa — tai ainakin loitontaa — *äkätä*-verbin *äkä*-substantiivista, jolle SSA III (mp.) pitää vielä ainakin ovea auki. Anttilan mukaan *akita*, *äkätä* ja *äkki* ovat lainautuneet ruotsalaisista murteista. Lähtösanaan on joissakin ruotsalaismurteissa tavattava kaikkiaan varsin runsasmerkityksinen substantiivi *äcka*, *äkka*, joka tarkoittaa muun muassa ajoneuvon jättämää uraa, vanaa tai jälkeä, joka siis voidaan äkkiselittää *äkätä*. Tämän sanan historiallisena taustana on germaaninen **akjōn* > m.isl. *ekja* 'ajo [?]'. Anttilan voimallinen argumentointi metsästystaustoituksineen (s. 209–217) kannattaa SSA:n tulevissa laitoksissa huolellisesti punnita. Omasta mielestäni *akita* jää kuitenkin edelleen hieman kalpeaksi, vaikka Anttila kovasti sen eteen työskenteleekin. Periaatteessa tarvittaisiin lisää tietoa sanan lainautumisreiteistä, mutta sellaista lienee mahdotonta tuottaa. Haasteellisesti Anttila pitää *äkä*-substantiivia alasaksalaisena lainana; samasta lähteestä on hänen mukaansa myös Viron länsirannikon murteissa tavattava *äka* 'villan kellahtava rasvainen lika'. Aikaisempi eritemerkitys on — Kuryłowiczin neljännen lain mukaisesti — selvempi johdoksessa *äkämä*. Alasaksalaisenkin lainalähteen taustalla on tietenkin indoeurooppalaisen ajamisen erilaiset kontekstuaaliset merkitykset, jois-

sa myös korostuvat erilaiset »ajokset» ja eritteet; esim. kr. *ázēi* 'härmässä, hometahraisena', m.puola/tsekki *ozd* 'mallasuuni', jne.. Kaikkiaan on kuitenkin kyse varsin sekavasta maastosta, kuten Anttila itsekin myöntää. Hänen huolellisia kehittelyjään ei kuitenkaan käy sivuuttaminen.

Baltoslaavissa ajamisen semantiikka on siirtynyt **g^when*-juuren diakronisten vastineiden alaan, ja samassa prosessissa **ag-* on kadonnut, joskaan ei Anttilan mielestä jäljettömiin. Tässä hengessä hän tarkastelee *kena*, *kina*, *kona* jne. -sanuutta baltoslaavilaisina lainoina (kokoava taulukko s. 232). Kadonneeksi luullun **ag*-juuren balttilaiseksi jäljeksi Anttila tulkitsee — Nikkilän (1988: 135–140) indoeurooppalaista **as-* 'palaa, hehkua' -etymologiaa kohteliaasti vastustaen — suomen *aho*, *ahava* ja viron *aho*, *ahav*-sanat. Kantaie. **ag-* > balt. **až-*, joten *aho* ja *ahav(a)* palautuisivat kadonneeseen balttilaiseen **ažā*-sanaan. Nikkilää vastaan puhuisi se, että kontekstit — jotka Anttila saa *ahavan* kautta — suosivat ennemminkin tuulta kuin palamista. Myös liettuan *ožinis* 'kaakkoistuuli' on Anttilan mukaan ajamissana (s. 246), jonka »alla» on pitkävokaalinen juurivariantti **āž-*, joka näin yhdistää kaakkoistuulen *ožys* 'pukki' -sanaan.

Luvussa 8 käsitellään myös suomen ja viron etymologioimatonta *oja*-sanaa sekä paljon käsiteltyä *Suomi*-etymologiaa. Edellisen Anttila katsoo myöhäiseksi indoeurooppalaiseksi lainaksi, so. **og-ā* (s. 240, 261), jonka verrokiksi hän esittää kreikan *ók^ht^hē* 'joentöyräs' (<**og-d^hā-ā* *'ajorakenne') -sanana (s. 243); huomattakoon, että myös *ók^ht^hē* on ollut etymologiaa vailla. Jälkimmäisessä taas Anttila hyväksyy Koivulehdon perusratkaisun (ks. SSA III s.v. *Suomi*, jossa kaikki relevantti kirjallisuus) korostaen edestakaisen lainautumisen historiallista todellisuutta (s. 252) ja metodologista hyödyllisyyttä (s. 255). Luvun päät-

teeksi esitellään vielä muun muassa *kelta* 'halkaistu puu, halko', *kilta* 'lastu', *kolta* 'puupala', jne. (s. 254 taulukko) laajana baltilaisperäisenä sanueena.

Raimo Anttilaa on joskus moitittu äärimmäisestä juurietymologioinnista, ja käsiteltävänä olevaa teosta voidaan tietysti pitää esimerkkinä sellaisesta metodologiasta. Loppuluku 9 käsittelee juuren ja sen laajenteiden metodologista asemaa. Aihe onkin juuri nyt kovin ajankohtainen (ks. Koivulehto 2001 viitteineen). Äkkiä ajatellen tuntuisi oikealta esittää sellainen metodologinen vaatimus, että ei tule verrata juuria, vaan aktuaalisia sanoja — ovathan juuret jossain mielessä abstraktisempia kuin sanat. Ainakaan indoeuropeistiikassa tällaisen metodologisen ohjeen noudattaminen ei johtaisi mihinkään. Ensiksikin, kuten Koivulehto (2001: 59–60) huomauttaa, juuretkin ovat kerran olleet sanoja. Indoeurooppalaisen kantakielen juurille eli alkusanoille ominainen ablaut-rakenne on funktionaalisesti verrannollinen seemiläiseen sanarakenteeseen (Anttila s. 258). Toisin sanoen seemiläisten kielten morfologinen interdigitaatio on tavallaan toisen kertaluvun ablaut. Toiseksi, kuten Anttila osoittaa (s. 257–258), sanavertailut saattavat olla hyvinkin pettäviä: esimerkiksi latinan *agmen* ja sanskritin *ajman* 'kulku' saattavat olla yhden ja saman kantaindoeurooppalaisen sanan heijasteita, mutta saattavat aivan yhtä hyvin olla olematta, sillä *ajman* voi myös heijastaa kantakielistä *o*-ablautia. Ilmeistä on vain se, että kyseiset sanat ovat samasta juuresta. Komparatiivisessa rekonstruoinnissa juuren käsite on metodologinen välttämättömyys, eikä se sulje pois muita metodeja. Juurten eri suffiksilaajenteet eivät katkaise historiallista yhteyttä, vaan ne ovat luonnollisille kielille ominaisen variaation jälkiä. Etymologia on kadonneiden kontekstien filologisesti ja arkeologisesti perusteltuun palauttamiseen rakentuvaa semant-

tista rekonstruointia, jossa usein onnistutaan muuttamaan synkronisen kielitajun homonymia (esi)historiallisiksi polysemiaksi. Tässä Anttila on mielestäni onnistunut niin hyvin, että siinä on vakavaa haastetta lähtökohtaisesti erimielisillekin.

Lopuksi haluaisin vielä puuttua pariin käsitteeseen. Ensiksikin Anttila puhuu useassa yhteydessä »Campanile-tilanteesta» (s. 55–56, 72, 85–86, 257); kyseessä on kuuluisa italialainen indoeuropeisti Enrico Campanile, jonka Anttila havaitsee painiskelevan samantapaisten epistemologisten ongelmien parissa kuin hän itse. Termi on kotitekoinen, mutta itse ilmiö on nähdäkseni ainakin sukua niin sanotulle *palimpsestiefektille* (Maher 1977: 33–34) tai *skeuomorfialle* (Smith 1996: 194). Ehkäpä vieläkin tarkempi käsitteellistys olisi *skiamorfia*, jossa alkuperäinen muotorakenne (*pattern*) kuvastuu ja toteutuu toisella aineksella (kreikan *skiá* 'varjo; peilikuva; pintaheijastuma'). Skiamorfinen on esimerkiksi muovilla toteutettu hirsitaloarkkitehtuuri. Tässä on kyseessä eräänlainen materiaallinen metafora, jossa formula elää mutta toteutuu uuden aineksen kautta.

Anttila puhuu muutamassa kohtaa ekvifinaalisuudesta (Peirce), joka on sitä, että eri tutkijat tulevat eri teitä ja oman elämänsä historian kautta (ja siitä huolimatta) tekneeksi samat tulkinnat ja rekonstruktiot saman aineiston perusteella. Anttilan mukaan (s. 68, 84) filologisen ja etymologisen tutkimuksen ekvifinaalisuus vastaa luonnontieteiden eksperimentaatiota. Tämä väite on kuitenkin ihmistieteissä ongelmallinen, sillä näissä sama lopputulos saattaa tulla erilaisten memeettisten efektien (vaikaumus, jäljittely, indoktrinaatio jne.) ajamana. Onhan ekvifinaalisuutta myös edellä mainittu kolmen tutkijan (Panagl, Poultney, Ruijgh) toisistaan riippumaton — vrt. taannoisten generativistien »independently», jolla haluttiin ilmaista sekä ekvifinaa-

lisuutta että ajattelun yksilöllisyyttä — yksimielisyys sen suhteen, että kreikan *aga-* < **mga*. Kuitenkaan Anttila tuskin näkee siinä mitään eksperimentaatioon verrattavaa konfirmoitumisprosessia.

Teoksen rikkauksista on mahdotonta tehdä selkoa seikkaperäisenkään kirja-arvioinnin puitteissa. Kirjan organisaatio on hieman ongelmallinen, sillä ei ole aina selvää, miksi jokin alaluku on juuri tietyssä kohtaa. Toisaalta lukija saattaa kokea oma-kohtaista oivalluksen iloa huomattaessaan näennäisesti kaoottisten ainesten aina joskus loksahdavan kohdalleen ja jopa synnyttävän uutta näkemyksellisyyttä. Anttila on tuonut melkoisen kapallisen höyheniä pölytettäväksi, ja tieteellisten pelisääntöjen mukaisesti hän on jopa tuonut omat tervet mukanaan. Lukijan tarvitsee vain lukea. Ja siinä onkin työtä ihan riittämiin. ■

MARTTI NYMAN

Sähköposti: martti.nyman@utu.fi

LÄHTEET

- ADKINS, ARTHUR W. H. 1960: *Merit and responsibility: A study in Greek values*. Chicago: University of Chicago Press.
- BECHTEL, FRIEDRICH 1914: *Lexilogus zu Homer: Etymologie und Stammbildung homerischer Wörter*. Halle a. S.
- BREMMER, JAN N. 1994: *Greek religion*. Greece & Rome: New Surveys in the Classics No. 24. Oxford: Oxford University Press.
- BUTTMANN, PHILIPP 1825: *Lexilogus, oder, Beiträge zur griechischen Wort-Erklärung, hauptsächlich für Homer und Hesiod*. Berlin: Myliussische Buchhandlung.
- CERESA-CASTALDO, A. 1951: *Agápē* nei documenti anteriori al NT. – *Aegyptus* 31 s. 269–306.
- CHANIOTIS, ANGELOS 1999: *Milking the mountains: Economic activities on the Cretan uplands in the classical and hellenistic period*. – A. Chaniotis (toim.), *From Minoan farmers to Roman traders* s. 181–220. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- COWGILL, WARREN 1979: *Agón : ageirō. A new r/n-alternation*. – Mohammad Ali Jazayery, Edgar C. Polomé & Werner Winter (toim.), *Linguistic and literary studies in honor of Archibald A. Hill, vol. 3: Historical and comparative linguistics* s. 29–32. Trends in linguistics, Studies and Monographs 9. The Hague: Mouton.
- DIESING, PAUL 1971: *Patterns of discovery in the social sciences*. Chicago: Aldine-Atherton.
- HAUBOLD, JOHANNES 2000: *Homer's people. Epic poetry and social formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ITKONEN, ESA 1983: *Causality in linguistic theory*. London: Croom Helm / Bloomington: Indiana University Press.
- 1995: Raimo Anttila 60-vuotias. – *Virittäjä* 99 s. 266–269.
- KOIVULEHTO, JORMA 2001: Juurihoitoa. – *Tieteessä tapahtuu* 19:3 s. 58–64.
- MCCONE, KIM R. 1987: Hund, Wolf und Krieger bei den Indogermanen. – Wolfgang Meid (toim.), *Studien zum indogermanischen Wortschatz* s. 101–154. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft.
- MAHER, PETER 1977: *Papers on language theory and history I*. Amsterdam: John Benjamins.
- MATTHEWS, PETER H. 1991: *Morphology*. 2. painos. Cambridge: Cambridge University Press.
- NIKKILÄ, OSMO 1988: Aho. – Sirkka-Liisa Hahmo ym. (toim.), *Omaa vai lainattua: itämerensuomen germaanisiin* ▷

- lainasanoihin liittyviä kirjoitelmia s. 135–140. Suomi 143. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.*
- PATTERSON, CYNTHIA B. 1998: *The family in Greek history*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- PINAULT, GEORGES-JEAN 1991: Grandeur et excès: Avatars du morphème *aga* dans le lexique et le discours. – *Revue de Philologie* 65:1 s. 195–218.
- SMITH, JOHN CHARLES 1996: Report of the Twelfth International Conference on Historical Linguistics (12. ICHL), Manchester, 13–18 August 1995. – *Diachronica* 13:1 s. 187–196.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Edita 1985–.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- TURNER, NIGEL 1990: *Christian words*. Edinburgh: T. & T. Clark.

MONITIETEISTÄ TEKSTIANALYYSIÄ VANHEMMUUDEN SUKUPUOLITTAMISESTA

Jaana Vuori *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Tampere: Tampereen yliopistopaino 2001. 430 s. ISBN 951-44-5050-7.

Jaana Vuoren väitöskirja *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa* on todellinen monitieteinen tutkimus: Vuori on sosiologi, joka lukee tekstejä kulttuurin-, naistutkimuksen ja yhteiskuntatieteen näkökulmista. Analyysivälineet hän ottaa retoriikasta sekä kriittisestä lingvistiikasta ja diskurssianalyysistä, joiden kautta hän päätyy systeemisen funktionaalisen kieliopin (jatkoksa SF) pariin. Näin Vuoren työ on yhteiskuntatieteilijän kurkotus kohti suuntausta, joka suomalaisessa kielitieteellisessä tekstintutkimuksessa on tullut hallitsevaksi.

Vuoren keskeisenä tutkimustehtävänä on »eritellä, miten asiantuntijat sukupuolittavat vanhemmuutta» (s. 15). Vuori korostaa, että tutkimuksen tulokset eivät välttämättä löydy vain kirjan lopusta, vaan lukemisprosessista. Hän sanoo tehtävänsä ole-

van saattaa »lukijat miettimään itse sitä, miten äidit, isät, lapset ja heidän keskinäiset suhteensa meidän aikanamme ja suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa ymmärrettään» (s. 17).

Vuoren aineisto on valtava. Varsinaisena aineistona hänellä on 86 — ei liuskaa vaan — kokonaista, suomenkielistä teosta, kuten oppikirjoja, oppaita, väitöskirjoja ja seminaariraportteja. Julkaisut ovat 1980- ja 1990-luvulta, ja yhteistä niille on, että ne ovat sosiaali- ja terveysalan asiantuntijoiden kirjoittamia teemanaan äitiys, isyys tai vanhemmuus. Tuloksena on laaja, liitteineen ja lähteineen yli 400-sivuinen tutkimus, jossa on kielitieteilijän näkökulmasta tehty epätavanomaisiakin ratkaisuja.

Vuoren tyyliä voi luonnehtia kommentoivaksi ja selittäväksi. Osa kirjan paksuudesta selittyykin sillä, että lukijaa palvellaan metatekstillä: Vuori kiteyttää, mitä tekee,